

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ-RÖLEVE-RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ-FOLKLOR

Dört Ayda Bir Çıkar, KDV Dahil 20.000 TL.

Cilt: 3 Sayı: 9 Aralık 1990

Sahibi: Enis KARAKAYA
Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü: Dr. Özkan ERTUĞRUL
Teknik Müdür: Tolunay TİMUÇİN
Genel Koordinatör: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Genel Sekreter: Rabia EMEKLİGİL
Teknik Sekreter: Sadettin ZAYİM
Fotoğraf Direktörü: Aras NEFTÇİ

Yayın Sekreterleri: Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Gülçin EROL
Haber Servisi Sorumluları: Arzu YILMAZ
Arzu İYİANLAR
Gülgün KALKINOĞLU
Yayın Kurulu: Özkan ERTUĞRUL
Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

DANIŞMANLAR: Prof. Dr. Semavi EYİCE
Prof. Dr. Ara ALTUN, Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Doç. Dr. Ebru PARMAN-Yard. Doç. Dr. Zeki SÖNMEZ
Dr. Hüsamettin AKSU-Sargon ERDEM
Dr. Engin BEKSAÇ

Dizgi: Klasik Ajans 516 22 71-72
Film: Cem Has Grafik 512 40 40
Kapak ve İç Baskı: Örünç Matbaası 528 42 68

REKLAMLAR

Arka dış kapak (renkli)3.000.000.- TL.
Arka iç kapak:1.500.000.- TL.
İç tam sayfa:1.200.000.- TL.
İç yarım sayfa:800.000.- TL.
Ön iç kapak:2.000.000.- TL.

• Yıllık Abone: 60.000 TL.'dir. Banka hesap numarasına çıkarılan paranın m. akbuz veya dekontunun fotokopisi ya da aslı gönderildiği an, dergi adresinize postalanacaktır. (İstanbul Beyazıt Vakıflar Bankası 21-10248-8 nolu hesap)

Yurtdışı Abone Ücreti: 25 \$

İRTİBAT ADRESİ: Tolunay Timuçin 9 (1) 527 29 58
Mollafenari Sok. Birol İş Hanı Kat: 3 Cağaloğlu/İstanbul
Posta Kod: 34410

İÇİNDEKİLER

- ★ Eski Eserlerimizin İdari Yapısı Hakkında Bir Teklif (Dr. Halit ÇAL)2 - 8
 - ★ Sultan II. Abdülhamit Döneminde Yeni Bir Anlayış: Art Nouveau (Dr. Gül İREPOĞLU)9 - 14
 - ★ Kayalık Adalar ve Kıyı Çöllerin Sahipleri: Moche Uygarlığı (Genel Bir Bakış) (Dr.A.Engin BEKSAÇ)15 - 18
 - ★ Yunanistan'da Katerin'de Abdullah Baba Tekkesi (Dr. M.Baha TANMAN)19 - 28
 - ★ Yeni Topografik Gözlemler Işığında Kyzikos.....29 - 34 (Dr. Cevat BAŞARAN)
 - ★ İznik Seramikleri Hakkında (Prof. Rebi GORBON)35 - 36
 - ★ Milli Saraylar ve 19. y.y. Mimarlığı (Dilek DİŞBUDAK)37 - 44
 - ★ Pürizm (Çeviren: Nur NİRVEN)45 - 46
 - ★ Selçuklu Geometrik Süslemeleri (Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM)47 - 53
 - ★ Yazmacılık Sanatında İstanbul Ekolü (Reyhan KAYA)54 - 58
 - ★ Askeri Müze'deki Ejderli Osmanlı Tüfekleri (Tülin ÇORUHLU, M.A.)59 - 61
 - ★ Kınık ve Avanos Çömlekçiliği (Serap ÜNAL, M.A.)62 - 70
 - ★ Gülbahçe Bazilikası ve Vaftizhanesi (Gülgün KALKINOĞLU, M.A.)71-74
 - ★ Fatsa'da Tarih Yok mu Olacak? (Cemal AYGÜZEL)74 - 75
 - ★ Geçmişten Günümüze Klasik Kemeççe (Ayşen ARSLAN 'ÖDÜK', M.A.)76 - 79
 - ★ Antalya'da İkinci Bir Kale İçi (Restaratör - Y.Mim. Nazan GÜÇLÜ)79 - 80
- ★ Kapak: İ.Ü. Ktp. 91690 envanter nolu Der Moderne Stil adlı albümden bir sayfa

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ve izin alınarak yararlanılabilir.

Hizmetlerinden dolayı Mustafa Selimoğlu'na teşekkür ederiz.

ASKERİ MÜZE'DEKİ EJDERLİ OSMANLI TÜFEKLERİ

Uzm. Tülin ÇORUHLU
Askeri Müze/Harbiye

Silah; yaradılıştan bu yana, insanların kendilerini vahşi hayvanlara ve düşmanlarına karşı korumak ve avlamak için geliştirdikleri bir araçtır. İşlevlerine göre çeşitli gruplara ayrılan silahlar, çoğu zaman üzerlerindeki titiz işçilikten dolayı sanat eseri olma özelliğini de kazanmışlardır. Konumuzu oluşturan "Askeri Müzede Ejderli Osmanlı Tüfekleri" de sanat eseri olma özelliğine sahip bir-grup silahtır.

Ejderli tüfeklerden bahsetmeden önce "ejder motifi"nin temsili anlamlarını ve Türk Sanatı içerisindeki yerini kısaca belirtmekte fayda vardır.

Türk Sanatı'nda oldukça sık rastlanan bir motif olan ejderin tek veya çift oluşuna göre birçok simgesel anlamı vardır.⁽¹⁾ İslamiyetten önce, bazı Türk kabileleri ejderin dünyayı taşıdığına inanırlardı. Dolayısıyla ejder dünyanın simgesidir. Ölüm ve ruhun devamıyla ilgili kuvvetlerin simgesidir. Türk Hayvan takvimi üyesi, gezegen veya burç timsalidir. Eski Orta Asya inançlarına göre yıldızların dönüşünü ve gök kubbenin ahengini bir ejder çifti sağlamaktadır. Bu nedenle ejder hareket ve evrenin simgesidir.

Karanlık ve kötülükle savaşın simgesidir.

Bazen, iyiliğin, bolluğun ve bereketin simgesidir.

Yer altı tanrılarının ağacını bekleyen ejder, aynı zamanda kötülük, düşmanlık ve cehennemın simgesidir.

Ejder simgesi veya motifi gerek İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Asya Türk Sanatı'nda, gerekse Anadolu Türk Sanatı'nda, toplulukların sosyal yaşantısına göre anlam değiştirerek yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Anadolu Türk Sanatı'nda özellikle Selçuklu dönemi yapıların da koruyucu, uğur getirici, dünya, evren veya gezegen simgesi, ruhun devamlılığının, aydınlık ve karanlığın, iyilik ve kötülüğün simgesi olarak kullanılmıştır.

Anadolu'da ejder motifi, mimari eserler ve mezar taşlarından başka, madeni eserlerde (kapı tokmakları, silahlar, çeşme muslukları, takılar v.s.), kitap resminde ve diğer sanat dallarına giren eserlerde de yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle kitap resmindeki tasvirlerinde ejder zaman zaman ağzından alev püskürtür şekilde gösterilmiştir. Bu yazıda kısaca değindiğimiz tüfeklerde de tetik çekilip, namlu ateş aldığı anda, ağzından ateş püsküren bir ejder görünümü ortaya çıkmaktadır.

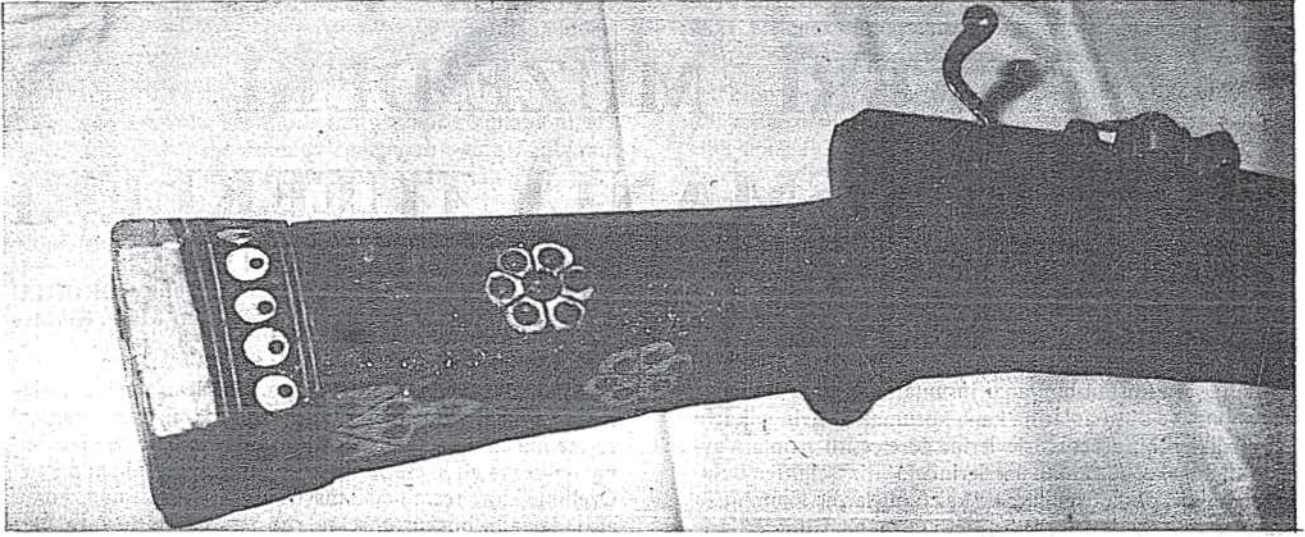
Ejderli tüfekleri diğer tüfeklerden ayıran tek özellik namlu ağzılarının ejder başı biçiminde oluşudur. Bir araştırmacımızın "Ejderhan" yani ejder ağızlı olarak adlandırdığı bu tüfekler, Osmanlılarda daha çok 16. y.y. ikinci yarısı ile 17. y.y. ilk yarısında kullanılmıştır.⁽²⁾

Bahsedilen tüfeklerin Askeri Müzede halen şu örnekleri mevcuttur:

1. Cinsi: Çakmaklı tüfek
Boy: 147 cm.
Çapı: 29 mm.
Dönemi: 16. y.y. ikinci yarısı
Sahibi: Şeyh İbrahim
Ustası: Belli değil
Env. nu.: 9017
2. Cinsi: Fitilli tüfek
Boy: 149 cm.
Çapı: 29 mm.
Dönemi: 16. y.y. ikinci yarısı
Sahibi: Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa
Ustası: Yeniçeri Yusuf Ağa
Env. nu.: 8825

1. Ejderli namlu (Fitilli Tüfek-Env.Nu.: 8825/Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'ya ait)

2. Tüfek dipçığı (Env.Nu.: 2307-Silahtar Mustafa Paşa'ya ait)

3. Cinsi: Fitilli tüfek
Boy: 127 cm.
Çapı: 44 mm.
Dönemi: 17. y.y. ilk çeyreği
Sahibi: Silahtar Mustafa Paşa⁽³⁾
Ustası: Okunamadı
Env. nu.: 2307 (tüfek üzerinde Sultan I. Ahmet tuğrası vardır)

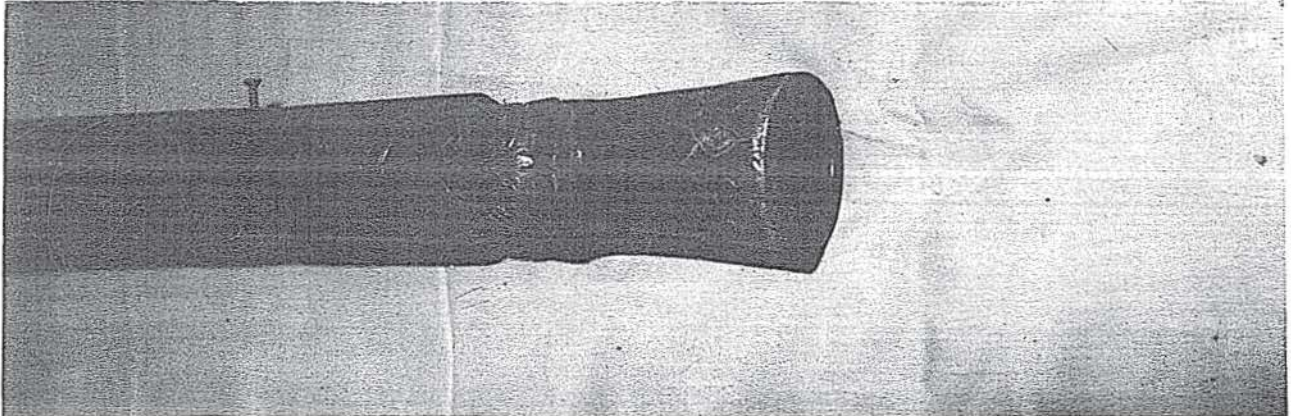
4. Cinsi: Çakmaklı tüfek
Boy: 160 cm.
Çapı: 19 mm.
Dönemi: 17. y.y. ilk çeyreği
Sahibi: Okunamadı
Ustası: Belli değil
Env. nu.: 9048 (tüfek üzerinde muhtemelen sultan I. Ahmet tuğrası mevcuttur).

Tüfeklerin dipçik ve kundakları ahşaptır. Dipçik kısımları açık ve koyu renk kemik kakmalardan oluşmuş çintemani bordürleri ile içleri çintemani motifleriyle doldurulmuş altı yapraklı çiçekler ve yarım şemselerle süslenmiştir. Çelikten döküm tekniği ile yapılmış namluların üzeri gümüş ve yarı değerli taş kakmalarla tezyin edilmiştir. Namluların süslemeleri namlu gerisinde ve namlu ucundaki ejder başı ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Namlu gerilerinde içleri alçak

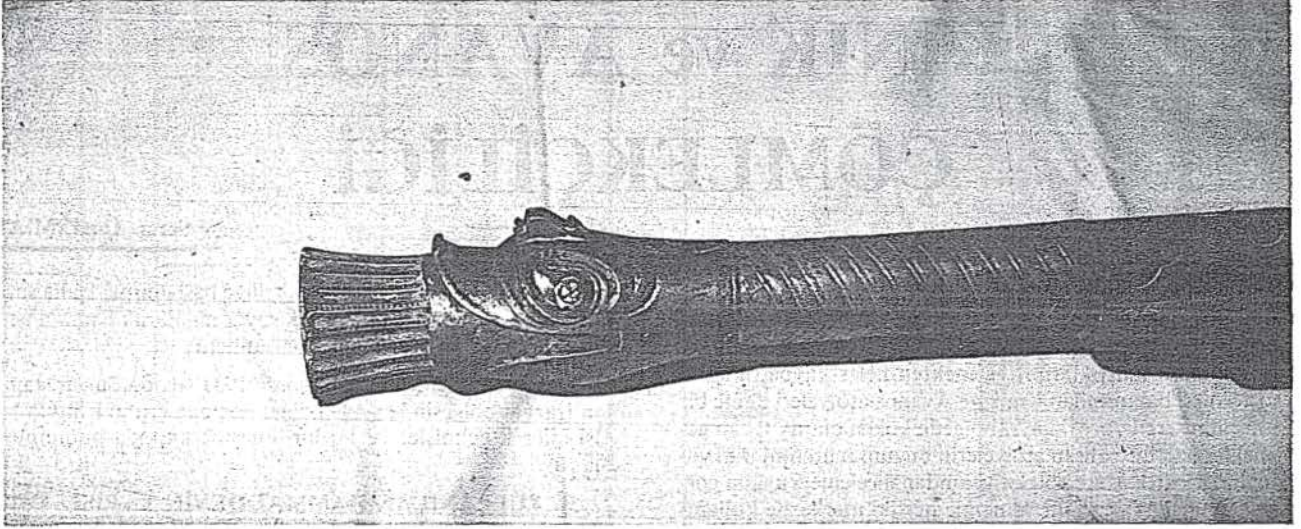
kabartma ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Namlu gerilerinde içleri alçak kabartma ve kakma teknikleri ile işlenmiş rumilerle doldurulmuş salbekli şemse motifleri yer alır. Namlu ağzları ejder başı şeklindedir. Asıl namlu ejderin ağzı içinden ikinci bir namlu olarak çıkmaktadır. Bu durum namlu uçlarındaki ejderlerin alev gizleyen görevini üstlenmiş olabileceğini de düşündürmektedir.

Tüfek namlularındaki ejderler boyun ve baş kısmından oluşur. Boyun kısmı dönerek uzanan yivlerden meydana gelmektedir. Yivler, içleri rumilerle doldurulmuş salbekli yarım şemse motifleri ile son bulur. Başlar ise oldukça plastik bir görünüm arzietmekte olup kabartma olarak yapılmıştır. Alt ve üst dudak dışı doğru kıvrıktır. Dışlar alev şeklinde kıvrımlardan oluşmakta, gözler rumilerle çerçevenmiş mavi ya da kırmızı yarı-değerli taş kakmalardan meydana gelmektedir. Rumi kıvrımlardan oluşan iki kaşın arasına adeta başın bir parçası imiş gibi arpacık kertiği yerleştirilmiştir. Başın diğer kısımları rumilerle, alt kısmı ise balık pulu motifli ile doldurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda ateşli silahlar sadece devletin askeri tarafından kullanılırdı ve silahlar devletin malı idi. Ancak 16. yüzyılın ortalarından itibaren üst düzey devlet görevlileri ateşli silahlara sahip olma ve bulundurma hakkını elde etmeye başlamışlardı. Elimizdeki ejderli tüfek örnekle-

3. Ejderli Namlu (Env.Nu.: 2307-Silahtar Mustafa Paşa'ya ait)

4. Ejderli Namlu (Çakmaklı Tüfek-Env.Nu.: 9017-Sahibi Şeyh İbrahim)

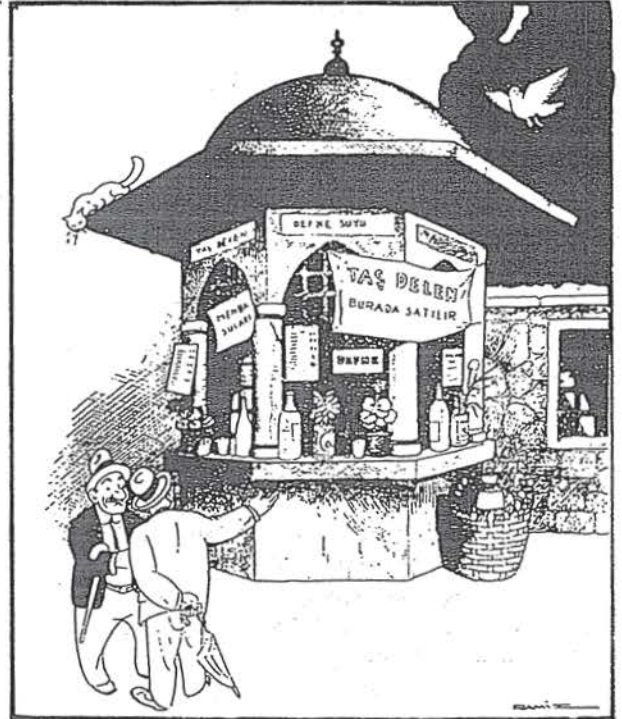
rinden birisinin Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'ya, bir başkasının Silahtar Mustafa Paşa'ya ait olması da yukarıdaki düşünceyi doğrulamaktadır. Belki de tüfeklerin namlularının uçlarının ejder başı şeklinde olanlarının tercih edilmesi üst düzey devlet görevlileri arasında bir moda haline gelmiş olabilir. Çünkü incelemiş olduğumuz ve devletin askeri tarafından kullanılan Osmanlı tüfekleri arasında sadece seçmiş olduğumuz bu örnekler ejder ağızlı olup, sahip kitabeleri mevcuttur. 16. y.y.'da padişahlar adına dökülen topların üzerinde bunların ejder gibi heybetli olması ve kale du-

varlarını yerle bir etmesi anlamına gelen buyrukları içeren mısralar vardır⁽⁴⁾. Bu kitabe veya mısralardan padişahlar adına dökülen topların ejder gibi heybetli ve ürkütücü olmalarının istendiği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile Sadrazamlar, Paşalar ve Şeyhler gibi yüksek rütbeli şahıslar makamlarından dolayı, herkesten farklı olarak bir tüfeğe sahip oluren, kuvvetin ve kötülükle savaşın simgesi olan ejder figürünü de silahları üzerinde görmek istemiş olmaları mümkündür.

NOTLAR

- (1) Yaşar ÇORUHLU, *Anadolu Selçuklularının Taş Teziyatında Orta Asya ile Bağlantılar*, C.I (Metin), M.S.Ü. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988, s.29-30, 102-111
- (2) M.Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I. İstanbul 1946, s.33
- (3) Silahtar Mustafa Paşa, I. Ahmet döneminde Mısır valisi, I. Mustafa ve II. Osman dönemlerinde ise Sadrazamlık yapmıştır.
- (4) Bkz. Askeri Müze-Env. Nu.: 8, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devrinin top dökümcübaşı Hayreddin'in dökmüş olduğu 1521 (H.928) tarihli tunç topun ağızı üzerinde dört satır halinde nesih hat ile yazılmış

"Sultan-ı Azam Süleyman-ı Zaman
Buyurdu Toplar heybetde Ejder
Dem Urup Radveş gırgırdığıınca
Ola ada hisar-ı Hake yekser" kitabe

— Eski eserlerimizi hiç muhafaza etmiyorlar...
— Nasıl muhafaza etmiyorlar bayım,
görmüyor musun, eskimesin diye her tarafını
bezlerle, kâğıtlarla örtmüşler!..

